DE BILTSTRAAT IN VROEGER EEUWEN.

Anderhalve eeuw geleden was Utrecht nog met wallen, torens, rondelen en bolwerken omringd. Men kon de stad alleen binnenkomen door de poorten, die 's avonds op de bij verordening vastgestelde tijd na het luiden der klok gesloten werden. Die poorten bleven nog enige tijd bestaan na de slechting der wallen; de Wittevrouwenpoort aan de Oostzijde der stad hield het uit tot 1858, toen viel ze onder de mokerslagen van de sloper. Tot groot verdriet van een gelegenheidsdichter welke klaagde:

„Die schoone poort werd omgesmeten
„Door wuften tijdgeest, niet door tijd;
„Mijn vrienden, gij zult niet vergeten
„Hoe haar gezicht ons heeft verblijd,
„Zo vaak wij weer naar Utrecht togen
„Als Academie-burgers zaâm —
„Dan kwam ze als zegeboog voor oogen,
„Met haar jónkvrouwelijken naam." [1])

Maar de burgerij dacht er anders over, de Wittevrouwenpoort was een hinderlijke sta-in-de weg geweest, het drukke verkeer vanuit het Oosten naar Utrecht moest zich een weg wringen door de nauwe, bochtige doorgang, wat vooral op marktdagen wel eens tot botsingen en gekrakeel aanleiding gaf. En op regendagen was het ook nog een modderige geschiedenis.

De sloping der Wittevrouwenpoort was voor de Biltstraat het noodzakelijke begin om een moderne, grote verkeersweg te worden. En nu, bijna een eeuw later, de algehele vernieuwing haar beslag kreeg en ze zich zelfs on-officieel getooid ziet met de weidse naam „Stichtse Boulevard", is een korte samenvatting van haar lang en bont verleden op haar plaats. [2])

Eeuwenoud is de weg, kruisvaarders en plunderende benden, monniken en bedelaars, kooplieden en koningen zijn langs deze weg naar het oude centrum der Noordelijke Nederlanden getrokken.

Hoe oud hij is, kan niemand zeggen. Toen Albert van Wulven en Margriet zijn gade in 1235 aan het kapittel van Sint Jan vier morgen land met hun tienden, alsmede de tienden van zeven andere morgen overdroegen, omschreven ze de ligging van dit laatste gebied als gelegen aan de overzijde van de openbare weg in Covelswade — de oude naam voor de gehele streek Oostelijk van de stadsgracht. Eerst onder David van Bourgondië hoort men spreken van Buiten Witte-Vrouwen („— extra Album postam Ultrajecti") — Poort en gebied ontleenden toen hun naam aan het Norbertinessenklooster Vallis Ste Mariae of Albae Dominae, vóór 1271 in de

parochie der Buurkerk nabij de Oostelijke stadsgracht gesticht. [3])

Zeer waarschijnlijk is de „openbare weg" de latere Steenstraat, die van de Wittevrouwenpoort Oostwaarts voerde en in 1380 aangeduid wordt als „den ghemenen wech, die gheheten is d'Oude steenwech, die men gaet voor den Melaten", in 1433 als „gaande totter schoutenhuys op die Bilt". Toen was het middengedeelte reeds verhard, want in 1433 is er sprake van reparatie en tevens van strafbepalingen tegen eigenaars van voertuigen met ijzer beslagen wielen. Deze brachten te grote schade aan de kostbare weg om vrij toegelaten te worden.

Een halve eeuw later (1472) werd het onderhoud van de weg en de beide aan weerszijden gelegen zandwegen, toevertrouwd aan Zander Mathyszoon, straatmaker, onder toezicht van het Utrechtse stadsbestuur.

Van Wittevrouwen- tot Gildpoort (ter hoogte der Museumbrug) behoorde de Steenstraat als gelegen in het stadsvrije, nog tot de competentie van de stadsmagistraat, verderop eigenlijk niet meer. Maar gezien het grote belang der Steenstraat voor Utrecht, is het begrijpelijk dat men er prijs op stelde de gehele weg tot Zeist toe onder contrôle te hebben en liefst ook nog wat vérder. Over die weg ging het verkeer van en naar Gelder en verder naar Duitsland en de Rijnlanden. Utrechts landhandel was nauw verbonden met de toestand van de Steenstraat en ook was het gebruikelijk dat hoge gasten aan De Bilt werden verwelkomd en dan via Gildpoort en Wittevrouwenpoort naar Utrecht werden geleid.

Henrica van Erp vertelt in haar Dagverhaal, dat in 1540 Karel V met groot gevolg naar Utrecht kwam. „Hij had een kardinaal bij zich, een legaat en vele edelen, allen in schitterende kleren; maar de keizer zelf droeg alleen zwart laken, omdat hij rouwde over zijn koninginne, kort te voren overleden. Aan de Gildpoort werd hij plechtig ontvangen; de schout viel de keizer driemaal te voet en bood hem zijn staf aan, de keizer gaf hem aan de schout terug; toen vielen de burgemeesters Zijne Majesteit te voet en boden de sleutels der stad aan, de keizer nam ze aan en gaf ze weer terug. De bisschop en de abten, dragende gouden kappen, kwamen nader en ook zij vielen de keizer te voet. En dan ging de stoet verder, al de straten waren behangen met groen loof en voor alle huizen waar hij voorbijreed, stonden toortsen te branden. Op de Neude was een gouden poort gemaakt waar de keizer door reed en er was een grote vrouw van aarde gemaakt, die haar handen open en dicht kon doen en dat was om de keizer welkom te heten." [4])

In latere jaren had Utrecht andere zorgen — het Oosten van het Sticht was niet bepaald veilig voor vreedzame handelslui en reizigers. Nog in 1700 schreef Jan ten Hoorn er lelijke dingen

over in zijn „Reisboek door de Vereenigde Nederlandsche Provinciën en derzelver aangrenzende Landschappen en Koningrijken". „Op de weg loeren Struik-Roovers en dieven", verzekert hij „want daar is voor hen de meeste en beste roof". „Vlied met alle mogelijke spoed van hen af om uw nood- of doodlot te ontvlugten, want die godlooze schelmen agten zig nooit zeker, voor datse met u Geld ook u Leven genomen hebben."

„De kenteekenen deser Lieden zijn dezen: zij zullen zig doorgaans vertoonen met lange ligte mantels om de ooren geslagen, om alzoo hun aangezigten te bedekken of zij zullen zig zeer zigtbaarlijk op een andere manier vermommen". En dan volgen nog enige bladzijden vol raadgevingen over hetgeen ge te doen en vooral te laten hebt, als ge over de oude Straatweg van Utrecht naar Gelderland en Cleve wilt trekken. [5])

Erger dan de mens was het water, onze lage landen hebben geen gevaarlijker, geen vasthoudender vijand gekend. Steeds lag die vijand op de loer om gebruik te maken van een minder verzorgde dijk of van greppel of sluis door een of andere domoor uit wraakzucht of eigenbaat aangelegd, zonder rekening te houden met de duizenden en tienduizenden die achter hem of naast hem woonden. Een dijk — ook die langs de Lek — was een vervelend stuk werk, hij betekende moeite, lasten, geharrewar en geld. Want het bleef steeds de vraag wie hem moest opwerpen en vooral wie hem moest onderhouden. Het gemeenschapsgevoel sprak hier geen woordje mee en zo moesten zij, die vlak bij de dijk woonden, het maar opknappen. Het is dan ook door zorgeloosheid geweest dat de Lekdijk het in 1496 te kwaad kreeg — als een lawine golfde het water over het lage land van Utrecht, de Steenstraat lag zo diep onder het wateroppervlak dat men alleen per schuit langs Vredendaal naar de Gildpoort kon varen. Er stond een stijve stroom in het water, men dacht dat het nooit weer droog zou worden — verhaalt de abdis van Vrouwenklooster. In 1523 was het wéér zover „op Driekoningenavond te vijf uur brak de Lekdijk door, het water golfde weer over de Steenstraat tot bij het hogeland van Zeist. Huizen die niet goed gebouwd waren, stortten in en er was groot gejammer om ons heen."

Een tijdgenoot beweert dat hazen, konijnen, ratten en muizen voor het water uitvluchtten, naar Utrecht toe — en daar in massa doodgeslagen werden. [6])

Alles bijeen was de Steenstraat een zorgenkind voor de stad, ook vanwege het materiaal, dat voor de verharding gebruikt werd. In 1490 werden daarvoor keien gedolven aan de Bergkant tussen De Bilt en Amersfoort. Het graven ervan geschiedde onder leiding van een Schutmeester, die de steenen liet meten en bepaalde welke voor de Steenstraat geschikt waren. Het halen was een feestelijk bedrijf, want na afloop werden de steenrijders getracteerd op bier,

worst en brood op kosten van het stadsbestuur. De keien hielden het niet, telkens opnieuw werden ze versplinterd en verpulverd door de zware Hessenkarren met hun ijzeren banden om de wielen.

Na 1670 was de weg geheel ontoonbaar geworden en de Staten van Utrecht bemoeiden er zich mee — ze lieten de weg met zand ophogen en daarop nieuwe keien leggen. Na de inval van 1672 was het weer de stad, die de zorg overnam en in de 18de eeuw werd er door het stadsbestuur tol geheven van ieder voertuig, dat Utrecht binnenreed over de Steenstraat — dit tot onderhoud van de weg.

De boombeplanting aan weerszijden was schilderachtig en maakte op vreemdelingen een grote indruk, zo zelfs dat een Frans diplomaat in 1676 verzekerde dat de Steenstraat de mooiste weg van Europa was.

In de Franse tijd nam het Rijk de zorg voor de weg over, de tol verviel, maar ook de goede zorg, want in het eerste kwart der 19de eeuw was de Steenstraat — waarvan het eerste stuk sinds 1808 Biltstraat werd genoemd [7]) — een ruïne.

Na slechting der stadswallen en het slopen der Wittevrouwenpoort is een nieuwe restauratie gevolgd, die het uithield tot in onze tijd, toen een radicale verbetering werd uitgevoerd.

W. VAN DE PAS.

AANTEKENINGEN.

1) Zie het uitvoerige verhaal bij Broers-Wagenaar „Utrecht, historische Wandelingen" p. 126 v.

2) Het volgende geeft geen doorlopende geschiedenis maar enkele fragmenten uit het verleden der Steenstraat. G. A. Evers gaf een gedetailleerd verslag in een artikelenreeks in het Utr. Dagblad 1911, verder heeft J. H. Hofman in het Archief van het Aartsbisdom Utrecht, 1907 in „De Witte Vrouwen te Utrecht" vele bizonderheden over weg en omgeving meegedeeld. Ook Van der Monde in „Straten, pleinen enz." (1844) zegt iets over die weg, hoewel zeer weinig. Want hij lag buiten het eigenlijke stadsgebied en daarmede buiten het onderwerp van deze schr.

3) Over het klooster Witte Vrouwen zie Hofman t.a.p. en voor de literatuur „Monasticon Batavum" deel II, p. 189 onder nr. 9.

4) Henrica van Erp van 1503—1549 abdis van Vrouwenklooster schreef „Annules Vernaculi", een kroniek te vinden bij Anth. Matthaeus Analecta I, waarin ze uitvoerig de gebeurtenissen van haar tijd schildert. Een moderne uitgave van haar Dagverhaal, dat vele bizonderheden over de woelige tijden rond 1528 schetst, zou wel de moeite waard zijn.

5) „Reisboek enz." door Jan ten Hoorn, Boekverkooper te Amsterdam zonder jaartal — waarschijnlijk 1701.

6) Uitvoerig bij G. A. Evers. t.a.p.

7) Hofman t.a.p. p. 137 aant. „in een acte van 3 Juni 1808 vonden we het westeinde van de Steenstraat voor de eerste maal bestempeld met de naam van Biltstraat.